

ARAYAN - ARANAN İLİŞKİSİ İÇİNDE BÂKÎ ve NEF'Î'NİN AZLIYYELERİ

Bülent ŞİĞVA*

ÖZET

Tarihte ilk devletin kuruluşundan bu yana, atamalar ve görevden almalar alışlagelmiş bir durumdur. Atanmaların getirdiği sevinç ile azledilmelerin sonucu oluşan üzüntü aynı doğallıktadır. Bu çalışmada divan şairlerinin azledilmeleri üzerine üzüntülerini dile getirdikleri azliyyeler, Bâkî ve Nefî'nin azliyyesi ele alınacak ve metinler, "arayan – aranan" ilişkisi içinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, azliyye, Nefî, Bâkî, arayan – aranan

THE AZLIYYES OF BÂKÎ AND NEF'Î "SEEKER – WANTED" RELATIONSHIP WITHIN

ABSTRACT

Appointment and dismissal have been usual cases since the first state was established in history. The happiness which occur result of appointment with sadness that happen conclusion of dismissal are same naturalness. In this article, we will work kind of "azliyye" in that is stated diwan poet's sadness due to dismissal. "Azliyye" of Bâkî and Nefî will be interpreted and texts, "seeker – wanted" relationship will be evaluated within.

Key Words: Diwan poem, azliyye, Nefî, Bâkî, seeker - wanted

* Arş. Gör. Erzincan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4/2 Winter 2009

GİRİŞ

Divan şairleri, gerek devlet adamlarının şiir ve şairlere gösterdikleri ilgiden ve gerekse kendilerinin almış oldukları eğitim sonucu yüksek makamlarda bulunmalarından, devlet idaresinin zirve noktalarında bulunan padişah, sadrazam, vezir, paşa gibi insanlarla tanışmakta, bir araya gelmekte hatta bunların sohbetlerine de katılmaktaydılar. Bunun sonucunda divan şairleri, elde etmiş oldukları makamları kaybetmemek hatta daha iyi makamlara ulaşmak için devlet adamlarına övgü dolu kasideler yazıyorlardı. Fakat bunun aksine devlet adamlarını eleştiren, devlet makamlarına ehliyetsiz kişilerin gelişini vurgulayan şairler de bulunmaktaydı.

Divan şairlerinin devlet adamlarına yönelttikleri eleştirilerin en önemli sebeplerinden biri kendilerini haksız yere görevden uzaklaştırmalarıdır. Görevden alınan bir kişi içine düştüğü zor ve kötü durumdan bir kişiyi ya da bir olguyu sorumlu tutarak içindekileri dökmeye çalışır. İşte neticede bir insan olan divan şairi, görevden alınmanın oluşturduğu halet-i ruhiye ile felekten, zamânedenden, devlet adamlarından şikâyet eder veya düşmüş olduğu durumu kabullenerek teslimiyetçi bir tavır gösterir. Bazen de eski görevine dönme ümidiyle devlet adamlarından af diler. Bu bir bakıma şairin mizacı ve yetiştiği ortam ile ilgilidir.

Arapça bir kelime olan *azl* عزل “işinden çıkarma, yol verme”¹ anlamlarına gelmektedir. *Azl etmek* ve *azl edilmek* şeklinde etken ve edilgen çekimleri olan *azl* kelimesinden türeyen *azliyye* ise işten çıkarılan kişinin düşmüş olduğu olumsuz durumların ve işten çıkarılan kişiye karşı duyulan öfke ve kırgınlığın dile getirildiği metinlerdir. Azliyyelerde işten ayrılan ya da işten çıkarılan bir kişinin ruh hali görülebilir. İşten çıkarılan kişinin düştüğü sıkıntılar; felekten, zamânedenden şikâyet ve toplum içerisinde kazanılan şöhretin, itibarın birden bire elden gitmesi sonucu kişide oluşan psikolojik durum ortaya konur. Mevki değişikliğinin insanı hem maddi hem de manevi olarak etkilediği vurgulanır.

Firkatnâme, firaknâme, hecrnâme anlatım tür ve tarzlarında gördüğümüz üslûp, azliyye türünde de tezahür eder. Firkatnâmedeki, kişinin sevgilisinden veya vatanından ayrılması sonucu oluşan üzüntü ve şikâyet hali görevinden uzaklaştırılan kişide de görülür. “Firkatnâme kelimesi en geniş anlamıyla ayrılık fikrini çağrıştırdığı için bu ifadeyle bazen *bir devlet büyüğünün bulunduğu mevkiden ayrılması*,

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1984.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

azledilmesi ve hatta öldürülmesinin anlatıldığı küçük manzumeler, ağutlar da kastedilmiştir.”²

Yukarıda belirttiğimiz gibi yüksek bir makama ulaşan birçok divan şairinin başından bir azl olayının geçtiğini görürüz. Kimi şairler, şiirlerinde başlarına gelen azl olayını doğrudan doğruya anlatmasalar bile, onların bazı beyitlerindeki şikayet ve üzüntü hali bize bunu hissettirir. Bâkî ve Nefî’ye ait aşağıdaki beyitler bu ruh halini yansıtmaları bakımından birer örnektir.

*Ne gam azl-i ebed nefy-i beled oldunsa ey Bâkî
Cihânun mansıb u câhı degüldür kimseye bâkî³*

(23. matla)

*Dergehinde bir dilim nânı bana çok gördüler
Uydular ulaşıdılar birkaç kilâb-ı rûzgâr⁴*

(17. kaside 29. beyit)

Bir gazelinde,

*Çok da mağrûr olma kim meyhâne-i ikbâlde
Biz hezâran mest-i magrûrun humarın görmüşüz⁵*

(319. gazel 2. beyit)

diyen Nâbî ise ikbalin geçiciliğini vurgular. Nâbî’nin “Kasîde-i Azliyye der Senâhânî-i Musahip Mustafa Pâşâ” başlıklı kasîdesinin ilk beytinde de aynı tavsiye yapılır:

*Kimdür ol kim mey-i mansıbla olup şirin-kâm
Ana hamyâze-i ‘azl olmaya âhir encâm⁶*

Nâbî, yüksek bir memuriyette görev alan bir kişinin sonunun azl ile sonuçlanacağını ifade ederek yukarıdaki beyitle kasîdeye başlamıştır. Sonraki beyitlerde, kendi isteğiyle kethüdalıktan ayrılan Nâbî, durumunu dile getirmiştir. İşten ayrıldığı için kendisinde oluşan

² Orhan Kemal Tavukçu, *Türk Edebiyatında Firâk-nâme Adlı Eserler*, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi / The Journal of Turkish Cultural Studies**, 2004, S. 10, s. 90.

³ Sabahattin Küçük, **Bâkî Divanı**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1994.

⁴ Metin Akkuş, **Nefî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1993.

⁵ Ali Fuat Bilkan, **Nâbî’nin Türkçe Divanı**, C. 2, MEB yay., İstanbul 1997.

⁶ Ali Fuat Bilkan, **Nâbî’nin Türkçe Divanı**, C.1, MEB yay., İstanbul 1997.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

pişmanlık, çevresinde bulunan riyakar insanların artık kendisini tanımadıkları, hatta selam bile vermedikleri alaylı ve iğneleyici bir dille ifade edilmiştir. Kasîde boyunca bu konular üzerinde duran Nâbî azl halini tuhaf “perişanlık” olarak vasıflar ve “Allah kimsenin başına bu hali vermesin.” dileğinde bulunarak şiirini tamamlar.⁷

Abdülkadir Karahan bu kaside hakkında şunları söylemektedir: “*Kethüdalıktan ayrılınca, her halde, etrafındaki dalkavuk zümresi dağılmış, eskiden gördüğü saygınlığa gölge düşmüş olacak ki: Divan’ında “Kasîde-i Azliyye der Senâhânî-i Musahip Mustafa Pâşâ” başlıklı nefis, iğneleyici ve insanların sadece mevki sahiplerine, kendilerinden bir şeyler beklediklerine olan gösterişli ve riyakarlıkla beslenmiş hürmet ve hayranlıklarının nasıl küstahlığa, kabalığa tahavvül ettiğini çok canlı ve tesirli bir üslûpla ifadelendiren kasîdeyi kaleme almıştır.*”⁸

Nâbî’nin azledilişinin işlendiği “Kasîde-i Azliyye der Senâhânî-i Musahip Mustafa Pâşâ” başlıklı kasîde 95 beyitten oluşmaktadır. Kasîdenin ilk 61 beytinde azl hadisesi hasb-i hâl ve nasihat tarzıyla işlenmiştir. 62-85. beyitler arası medhiyye, 86-92. beyitler arası yine azlediliş ve şikayet üzerinedir. 91-95. beyitler arası ise dua bölümünü oluşturur. Şair birçok beyitte azl olayını tekrarlamaktadır.

Diğer taraftan bazı şairler de başlarına gelen bu menfi durumu önemsemezler. Örneğin mutasavvıf bir şair olan Fuzûlî azl ve mansıb durumlarına bir kıymet vermediğini şu beyitleriyle dile getirir:

Azl kalmış beni amellerden

Âmil-i kâr-hâne-i dünyâ

Kılmazam kâr ü bâr-i âleme meyl

*Çekmezem azl ü nasb için kavgâ*⁹

(21. kaside 6-7. beyitler)

⁷ Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Hikmet/Şair/Tarih**, Akçağ Yay., Ankara, 1998, s. 118-121

⁸ Abdülkadir Karahan, **Nâbî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s. 11

⁹ Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel Müjgan Cunbur, **Fuzûlî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 2000.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

ARAYAN – ARANAN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA BÂKÎ VE NEF'Î'NİN AZLİYELERİ

Destandan romana uzanan çizgide edebi metinlerin büyük çoğunluğunda, eserin yapısı içinde bir “arayan – aranan” ilişkisi görülmektedir. “Arayan” genellikle eserin birincil işlevsel unsuru, anlatıya dayalı metinlerin terimiyle söylemek gerekirse “başkişisi”dir. “Aranan” ise kendisine ulaşılmak istenen, elde edilmek istenen bir kişi, bir nesne veya sahip olunmak istenen soyut bir kavram ya da bir makamdır. “Aranan” sürekli olarak kaçan, uzaklaşandır. Arayan konumundaki kişi, onu elde etmek için bir engeli veya bir engeller dizisini aşmak zorundadır. Bu durumda karşımıza arayanla aralarında doğrudan ya da dolaylı olarak olumsuz ilişkiler olan bir “engelleyici” çıkmaktadır. “Engelleyici”nin görevi; arayanın, aranana ulaşip onu elde etmesine, ona sahiplenmesine mani olmaktır. Diğer taraftan arayan kahramanın emeline ulaşmasını sağlamak, işini kolaylaştırmak için onun yanında olan bir de “yardımcı” unsur vardır. Yardımcı unsur metinde yardımını doğrudan yahut dolaylı bir şekilde yapar. Çok nadir olarak yardımcıının olmadığı veya zayıf kaldığı metinler de söz konusudur. Tıpkı “aranan”da olduğu gibi “yardımcı” ve “engelleyici” somut veya soyut olabilir.

Şimdi bu konudaki düşüncelerimizi daha anlaşılır kılabilmek için bu dört kavramı örneklerle açıklamaya çalışalım. “Leylâ ile Mecnûn” mesnevilerinde Mecnûn, arayandır. “İlahi aşk” ise ulaşılabilecek, elde edilecek mertebedir. Yani aranandır. Mecnûn’un çekmiş olduğu bütün acılar, dertler, sahrada yaşadıkları, çevresindeki insanların büyük çoğunluğu, beşeri aşk ise “engelleyiciler” konumundadır. Diğer taraftan Mecnûn’un yanında yer alan dostları, şu veya bu şekilde ona yardım etmek isteyenler de “yardımcı”dır.

Bu örnekten yola çıkarak Divan şiirinde gördüğümüz bütün aşıklar arayan; vuslat arzusu, aranan; rakipler, engelleyici; dua ve niyazlar, mürşit, saki, bazen talih, bazen saba rüzgarı, bazen bir dost vs de yardımcıdır.

Masallardaki Keloğlan karakteri, Kırmızı Başlıklı Kız, Oğuz Kağan Destanı’ndaki Oğuz Kağan arayıcı konumunda; padişahın kavuğu, büyükanne ve fethedilecek ülkeler aranan konumunda; eşkiyalar, düşmanlar, kurt, hainler engelleyici konumunda; Keloğlan’a verilen sihirli tüyler veya yüzük, avcılar, Oğuz Kağan’a itaat edip inanan askerleri ve yanındaki bilgiler ise yardımcı konumundadır. Diğer taraftan “*koltuk heveslisi insan – koltuk – diğer talipliler*” arasında da bir arayan – aranan – engelleyici ilişkisi vardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Metinlerde bu dört unsuru bazen doğrudan açık bir şekilde göremeyebiliriz. Bu dört unsur simgesel olarak karşımıza çıkabilir. Yapılacak sağlıklı yorumlarla bu dört unsuru tespit edebiliriz.

Metinler genellikle başkişiyi idealize eder. Dolayısıyla başkişi daima arayan olarak görünür. Lakin engelleyicinin bakış açısıyla vakalara baktığımızda; bu durumda arayanın bir başkası için “engelleyici”; başkişinin yardımcılarının ise, arayan konumuna geçen engelleyici için bir engel olduğunu görürüz. Bu durumda konumu değişmeyen tek unsur “aranan”dır. Böylece arayan, engelleyici ve yardımcı arasında karmaşık ilişkiler ağı ortaya çıkar.¹⁰

Dört padişahın devrini yaşamış olan Bâkî döneminin en büyük şairi olarak tanınmış, devletin en yüksek kademelerinde yıllarca görev yapmıştır. Böylece bu padişahların sevgisini, takdirini kazanmış, çeşitli ihsan ve lütûflarına mazhar olmuştur. Bu durum, beraberinde çevresindeki kişilerin kıskançlıklarını, çekememezliklerini de getirmiştir. Bâkî birçok makama ulaştığı halde en yüksek makam olarak gördüğü şeyhülislamlık görevine bir türlü ulaşamamıştır. Bu göreve ulaşma girişimleri birkaç defa başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Onun bu girişimleri, şiddetli arzusu bulunduğu görevlerden azledilmesine bile sebep olmuştur.

Şeyhülislamlık makamının kapısına kadar gelmişken bu makamı elde edemeden emekli edilen Bâkî, yaşlılığının vermiş olduğu hırs ile saltanat makamını eleştirir mahiyette bir gazel yazmıştır. Gelibolulu Ali, **Kühü'l-Ahbâr** adlı eserinde bu durumu şöyle ifade etmiştir. “*Bundan sonra bazı kadılar ve müderrisler Mevlânâ Bâkî’den şikayetle durumlarını bildirdiler. Hatta padişaha birkaç defa yazılar sundular. Bundan dolayı azlolundu. Kuvvetten düşmüş bir ihtiyar olduğu için kanunları üzere 150 akçe gündelikle tekaüd buyuruldu. Bununla beraber “insanoğlu yaşlandıkça hırsı ve isteği gençleşir” hadisi gereğince azlinden dolayı huzursuz oldu. O strada saltanat makamına tariz ile şöyle bir gazel söyleyip edepten dışarı çıktı diye vezirler arasında kınandı.*”¹¹

¹⁰ Arayan – aranan ilişkisi konusundaki düşüncelerimizi geliştirmemizde ve kurgulamamızda ilham kaynağımız için bakınız: Dursun Ali Tokel, *Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar*, **Dergâh**, S. 125, Temmuz 2000, ss. 12-18.

¹¹ Kühü'l-Ahbâr’ın Osmanlı Tarihi bölümü, III. Mehmed çağına ait ek kısımdan sadeleştirerek nakleden: Atsız, **Ali Bibliyografyası**, MEB Yayınları, İstanbul 1968, s. 56.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

*Müşkil imiş ki dilrübâ tıfl ola dilsitân ola
Âşık-ı zâr u mübtelâ pîr ola nâtevân ola*

*Yaşuma bakmaz ol perî bilmedi kadr-i gevheri
Tâlib ola bu demleri bulmaya çok zamân ola*

*Gûş tutup münâfika cevri ko yâr-ı sâdıka
Dilber odur ki âşık müşfik ü mihribân ola*

*Hayl-i şîrâr-ı nâr-ı dil cünd-i nücûma muttasıl
Böyle kalursa şöyle bil gökde nice kırân ola*

*Bâkîye sâkiyâ ferah vir ki fenâ bula terah
Şol meyi sun ki bir kadeh pîr içe nevcevân ola¹²*

(404. gazel)

Bu gazeli yukarıda açıklamaya çalıştığımız “arayan – aranan” ilişkisi açısından incelemeye çalışacağız.

İlk beyitte gönül alan, kendine meftûn eden bir sevgili, aranan konumundadır. Bu bir bakıma şairin ulaşmak istediği makamdır. Çünkü makam kişiyi kendine bağlar, zabt eder, kendisine esir eder. Arayan kişi olan şair Bâkî beyitte kendini bu makama tutulmuş ve inleyen bir âşık olarak ifade etmektedir. Aynı zamanda kendisini yaşlı ve güçsüz olarak göstermektedir. Diğer taraftan şairin yaşlılığı ve güçsüz oluşu, gönül kapan ve daima genç kalan sevgiliye yani makama ulaşmasını engelleyen hususlardır. Bunlar beyitte engelleyici konumundadır. Zaten beyitte geçen *müşkil imiş* ifadesi de bunu kuvvetlendirmektedir. Yaşlı ve güçsüz olan bir kişinin bu makama ulaşmasının kolay olmadığı dile getirilmiştir.

Sonraki beyitte sevgili yerine *peri* ifadesi kullanılmıştır. Peri, cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farz edilen dişilerine verilen addır.¹³ İnsanoğlunun onu ele geçirmesinin çok zor olduğuna inanılır.

¹² Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı*, TDK Yay., Ankara 1994.

¹³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1984.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Bu nedenle “makam” ifadesi yerine “peri” kelimesi kullanılmıştır. Perinin (makamın) şairin gözünün yaşına bakmadığı, kadr ü kıymet bilmediği dile getirilmiştir. Bu ifadelerde, aranan konumunda olan makama ulaşmanın imkansızlığı yanında, makamın da kendisine layık olanları önemsemediği, onlara değer vermediği; buna karşın şairin uzun zamandır bu makama talip olduğu, onu elde etmek için uğraştığı belirtilmektedir.

Takip eden beyitte şair; ise saltanat makamının, engelleyici (ikiyüzlü, münafık) kişilere kulak verip makama gerçek anlamıyla layık olan kişiye (kendisine) eziyet ettiğini dile getirmektedir. Şair kendisini yâr-ı sâdık olarak belirtmekte, yani görevlerinin gereklerine sıkı sıkıya bağlı bir kişi olarak kendisini göstermektedir. Şair, çevresinde kendisini çekemeyen kişileri münafık olarak nitelendirip bunların sözlerini dinleyerek kendisine eziyet eden saltanat makamına sesleniyor, kendisi için müşfik ve mihriban olması temennisinde bulunuyor. “Arayan - aranan - engelleyici” çerçevesinde baktığımızda arayan: Şair Bâkî, aranan: elde edilmek istenen makam; engelleyici ise münafık kişiler (çevresindeki ikiyüzlü insanlar) ve kendisine daha önce çeşitli nimetleri ve makamları vererek yardımcı olan; ama şimdi kendisini azleden saltanat makamıdır.

Dördüncü beyitte şair, makamdan ayrılışının verdiği acıyla gönlündeki ateşin kıvılcım topluluğu oluşturduğunu, bunun yıldız ordusuyla birleşmesi halinde gökyüzünde birçok *kıran* olayının (gezegenlerden ikisinin aynı burçta birleşmesi olayı)¹⁴ gerçekleşeceğini bildirmekte. Bunu şöyle izah edebiliriz. Makamdan ayrılan kişinin içinde oluşan makama yönelik hasret ateşinin kıvılcımları o kadar büyüür ki gökteki yıldızlara ulaşmaya çalışır. Bu kıvılcımlar, aynı burçta buluşan yıldızların kıran olayını başlatması gibi, yıldızlarla buluşması durumunda bir felaketi başlatacaktır. Yani saltanat makamı ile şairin bu azl olayı karşısında birbirlerine olumsuz bir şekilde yaklaşmaları beraberinde huzursuzluk ve kutsuzluk getirir. Şair, bu durum oluşmadan önce saltanat makamının kendisini özlem duyduğu görevine yeniden ataması temennisindedir. Bu mısralar aynı zamanda, mağdur edildiğine inanan Bâkî'nin beddua edebileceğini, bedduasının kabulü halinde de onu mağdur edenlerin bundan zarar göreceğini ifade etmektedir. Bâkî'nin, saltanat makamını adeta tehdit edercesine söylediği bu beyit, Gelibolulu Âlf'nin ifadesiyle muasırları tarafından edepsizlik olarak nitelendirilmiştir.

Son beyitte karşımıza arayan kişiye yardımcı konumunda *sâkî* çıkmaktadır. Şair bir bakıma sâkîden kendisine bir kadeh

¹⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, LM Yay., İstanbul 2002.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

sunmasını ister. Bu kadeh, gam ve kedere son verecek, kendisini ferahlatacak bir mey ile doludur. Bu meyi içtiğinde kendisi için olumsuz bir vasıf olarak gördüğü, makamdan azledilmesine sebep gösterilen yaşlılığı atıp genç bir delikanlı görünümüne bürünecektir. Bu beyitte geçen sâkînin yanında mey de yardımcı konumundadır. Şair Bâkî burada, saltanat makamı ile kendisi arasında arabuluculuk yapacak kişilerden yardım talep ederek istediği makama yeniden ulaşma arzusundaki bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu isteği gerçekleştirdiğinde ilk beyitte yaşlı ve güçsüz olarak vasıflandırdığı şahsının gençleşip bu makamın gereklerini yerine getirebilecek bir delikanlı görünümüne bürüneceğini, yeniden güç kazanacağını vurgulamaktadır.

Şair Nef'î, hayatı boyunca dört padişahın saltanatını görmüştür. Bu padişahlarla olan yakın ilişkilerinden dolayı onların lütuflarına mazhar olmuştur. Bu durum aynı zamanda Nef'î'yi çekemeyen paşaların çeşitli oyunlar vasıtasıyla bu yakın ilişkiyi yıpratma hatta bozma girişimlerini de beraberinde getirmiştir. Kaynaklarda korkusuz, cesur, atak, sert, hırçın olarak nitelendirilen Nef'î bir bakıma sahip olduğu bu özelliklerin de kurbanı olmuştur. Sert ve hırçın yaratılışının sonucu zor durumlara düşmüş, görevlerinden azledilmiştir.

Metin Akkuş, Nef'î'nin bu mizacını şöyle dile getirir: “Şair, hırçın, atak, pervasız bir karakter sahibidir. Çevresindeki insanlara karşı saldırgan tutumu dolayısıyla sevilmeyen bir kişiliği vardır. Özellikle bulunduğu makam ne olursa olsun fark gözetmeksizin devlet adamlarını rencide edecek derecede yergilerde bulunması kendi hazin sonunu hazırlamıştır. Dilinin belası çevresinde oluşan kin ve nefret kasırgası onun saray zindanlarına atılması ve sonuçta boğdurulmasıyla diner.”¹⁵

Nef'î, Sihâm-ı Kazâ adlı eserinde nükte, mizah, yergi türlerini kullanarak çeşitli nedenlerden dolayı çevresindeki devlet adamlarını, şair ve edipleri eleştirir. Sihâm-ı Kazâ'daki 2. kaside, Nef'î'nin görevden azledilişi üzerine yazdığı eleştiri dolu bir şiiirdir. 57 beyitten oluşan kaside, Gürcü Mehmed Paşa hakkındadır. Azledilişle ilgili sitemler 22. beyitle başlar ve 42. beyte kadar yergilerle devam eder. Yirmi beyitlik bu bölümde Nef'î, Gürcü Mehmed Paşa'nın kendini üç kez görevden azletmesini eleştirir. Hicviye tarzının en güzel örneklerini veren Nef'î, kasidesinde bu anlatım tarzının bütün inceliklerini sergiler. Dört padişah ve birçok devlet adamının ihsanlarına nail olan Nef'î, Gürcü Mehmed Paşa'nın

¹⁵ Metin Akkuş, *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 99.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

kendisine böyle davranmasına bir anlam veremez ve onu eleştirmeye başlar.

*Kanı ol sadr-ı a'zamlar ki fart-ı fehm ü dânişden
Ararlardı ri'âyet etmege bir sâhip-iz'ânı*

*Husûsâ bir benim gibi cihân-ârâ senâhâne
Verürlerdi sıla mahsûl-i bahr ü hâsıl-ı kânı¹⁶*

(2. kaside 22-23. beyitler)

Kasidenin 24. beyti azl olayına işaret eden asıl beyittir:

*Üçüncü def' adur bu hak belâsın vere mel'ûnun
Ki yok yere beni 'azl etdi olmışken senâhânı*

(2/24)

Bundan sonraki beyitlerde birçok padişah ve paşanın ihsanlarına gark olduğunu dile getirir:

*Bana etdikleri ta'zîm ü tekrîmi göreydi ger
Ölünce reşk ederdi İbn-i Sadreddîn-i Şîrvânî*

(2/29)

*Görürdüm her kasîde söyledükçe her birisinden
Hem istihsân ü hem ihsân ü hem lutf-ı firâvânı*

(2/33)

Bir bakıma gördüğü ihsanları hatırlatarak görevden alınışının sebebinin kendisinde bulunan olumsuz bir durumdan kaynaklanmadığını, sırf Gürcü Mehmed Paşa'nın kendisini kıskandığından böyle hareket ettiğini kanıtlamaya çalışır. Nâbî'nin, azledilişi üzerine gösterdiği “belli bir makama ulaşan kişinin sonunun mutlaka böyle olacağı” anlayışına karşın Nef'î sert mizacının etkisiyle durumunu kabullenemez ve bir suçlu arama yoluna gider.

¹⁶Metin Akkuş, *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 151.

Hatâ mı etdi hep bunlar ne ... yer bu köpek Gürci

Hatâ kendindedür kim bilmez aslâ kadr-i insânî

(2/36)

Bu çok gördi bana devletle yağma-yı menâsıbdâ

Koca samson gibi kapdı elümden bir dilim nânı

(2/38)

Aşağıdaki beyitlerde de Gürcü Mehmed Paşa'nın övgüyü hak etmediği, hatta onu övdüğü için duyduğu pişmanlık vurgulanır.

Bana bu güç gelür ammâ hakikatde 'adâletdür

Niçün harlik edüp medh eyledüm bir böyle nâdânı

(2/40)

Ki ne idrâki var ne rüşdi var ne hüsn-i ahlâki

Hiç insân medh eder mi böyle hurs-ı çengelîstânı

(2/ 41)

Cezâsı bu günâhun kendümi hicv etmedür zîrâ

*Çerâ kârî koned âkil ki bâz-âred peşîmânî**

(2/42)

Kasidenin bundan sonraki beyitlerinde de eleştiriye devam eden Nef'î, 54-57. beyitler arasında dua ve beddua ederek şiirini tamamlar. Bu tür insanların yerine anlayışlı devlet adamlarının gelmesi temennisinde bulunulur ve paşaya beddua edilir.

Du'âlar edeliüm şimdengirü sıdkile mevlâya

Ki olsun hânedân-ı Âl-i 'Osmânun nıgeh-bânı

Gidersün bu har-ı ebleh-firibi sadr-ı dîvândan

Geçürsün yerine bir âsaf-ı pâkîze- iz'ânı

Sütûn-ı keşî-i hicv ile kâfir kaplağâ(?) olsun

Firengîstânı seyr etsün tolaşsun Berberîstânı

* Akıllı kişi pişmanlık duyacağı işi niçin yapsın?

Kadîd olsun kazuk bâşında kalsun haşre dek öyle

Kurutsun ânı tâb-ı âftâb-ı kahr-ı Yezdânî

(2/54-57)

Yukarıdaki beyitlerin geneline baktığımızda Nef'î arayan konumundadır. Gerek kaybettiği makamı gerek diğer paşalardan gördüğü tazîm ve tekrimi arayan bir kişi görünümü çizmektedir. Böylece lütuflar, ihsanlar, itibar ve makam aranan durumundadır. Yine kendisine iyiliklerde bulunan paşalar da Nef'î'nin gözüyle aranılan kişiler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kasidede “arayan – aranan” ilişkisinin yanı sıra Bâkî'nin gazeline göre “arayan – engelleyici” ilişkisi daha ön plana çıkmaktadır.

Nef'î bir bakıma bu şiirini sahip olduğu makamdan kendisini üç kere azl eden yani engelleyici konumunda olan Gürcü Mehmed Paşa'yı eleştirir mahiyetteki beyitleri ile şekillendirmiştir. Kasidede Gürcü Mehmed Paşa, Nef'î tarafından *mel'ûn, köpek, nâdân, hırs-ı çengelistân, har-ı ebleh-firîb* vs olarak nitelendirilerek “arayan – engelleyici” arasındaki çatışma durumu da gözler önüne serilmiştir. “Âşık – ma'sûk – rakîb” üçlemesinde rakîb, âşık tarafından nasıl olumsuz kelimelerle ifadelendiriliyorsa “arayan – aranan – engelleyici” üçlemesinde de engelleyici, arayan tarafından menfi sıfatlarla anlatılmıştır.

SONUÇ

Bu şiirlerin, divan şiiri hayattan kopuk, çevresinde olup bitenlere duyarsız şeklindeki ve benzer eleştirilere cevap niteliğinde olacağı kanısındayız. Neticede bir insan olan divan şairi, kendisinin ve birçok insanın başına gelmiş veya gelme ihtimali kuvvetle muhtemel olan bir durumu (azl hadisesini) şiirinde işleyerek toplumsal konuların da şiirlerinde işlendiğini göstermiştir. Günümüzde de görevinden alınan bir kişinin gösterdiği tavırlarla divan şairlerinin tavırları arasında büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. Divan şiirine bu gözle bakıldığı takdirde gerçek hayatla örtüşen bireysel ve sosyal konuların işlendiği sonucuna ulaşılabilecektir. Sosyal hayatın hemen hemen her safhasında görülen ve insanın evrensel macerasının bir tezahürü olan “arayan – aranan – yardımcı ve engelleyici” ilişkisi, edebiyatın hemen her türünde kendisini göstermektedir. Bu ilişki edebi eser incelemelerinde de bir yöntem olarak kullanılabilir. Bu çalışma, iddiamızı desteklemektedir. Bu yöntemle benzer çalışmaların yapılmasının edebiyat araştırmalarına yeni bir soluk getireceği düşüncesindeyiz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Metin, (1998), **Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ**, Akçağ Yay., Ankara.
- AKKUŞ, Metin, (1993), **Nef'î Divanı**, Akçağ Yay., Ankara.
- AKYÜZ, Kenan, BEKEN, Süheyl, YÜKSEL, Sedit, CUNBUR, Müjgan, (2000), **Fuzûlî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara.
- ATSIZ, (1968), **Ali Bibliyografyası**, MEB Yayınları, İstanbul.
- BİLKAN, Ali Fuat, (1997), **Nâbî'nin Türkçe Divanı**, C. 1-2, MEB Yay., İstanbul.
- BİLKAN, Ali Fuat, (1998), **Nâbî Hikmet/Şair/Tarih**, Akçağ Yay., Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (1984), **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara.
- KARAHAN, Abdülkadir, (1987), **Nâbî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara.
- KÜÇÜK, Sabahattin, (1994), **Bâkî Divanı**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- PALA, İskender, (2002), **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, LM Yay., İstanbul.
- TAVUKÇU, Orhan Kemal, (2004), *Türk Edebiyatında Firâk-nâme Adlı Eserler*, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi / The Journal of Turkish Cultural Studies**, S. 10.
- TOKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahıslar*, **Dergâh**, S. 125, Temmuz 2000.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*